

УДК 72.01

СПЕЦИФІКА ПРОЯВУ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО РОМАНТИЗМУ В ЗАБУДОВІ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ

Антощук Т. І., аспірант

Київський національний університет будівництва і архітектури. Україна

E-mail: t.antoschuk@gmail.com

Анотація. В статті подано матеріал, в якому стисло висвітлюється містобудівний аспект українського національного романтизму кінця XIX – початку XX століття. Розглянуто основні варіанти розташування об'єктів у забудові населених пунктів та визначено містобудівні характеристики проявів ознак українського національного романтизму.

Ключові слова: український національний романтизм, забудова населених пунктів, містобудівний аспект.

СПЕЦИФИКА ПРОЯВЛЕНИЯ УКРАИНСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО РОМАНТИЗМА В ЗАСТРОЙКЕ НАСЕЛЕННЫХ ПУНКТОВ

Антощук Т. И., аспирант

Киевский национальный университет строительства и архитектуры. Украина

E-mail: t.antoschuk@gmail.com

Аннотация. В статье представлен материал, в котором кратко освещается градостроительный аспект украинского национального романтизма конца XIX – начала XX века. Рассмотрены основные варианты расположения объектов в застройке населенных пунктов и определены градостроительные характеристики проявлений признаков украинского национального романтизма.

Ключевые слова: украинский национальный романтизм, застройка населенных пунктов, градостроительный аспект.

SPECIFICITY OF MANIFESTATION OF UKRAINIAN NATIONAL ROMANTICISM IN THE DEVELOPMENT OF SETTLEMENTS

Antoshchuk T. I., postgraduate

Kyiv National University of Civil Engineering and Architecture. Ukraine

E-mail: t.antoschuk@gmail.com

Abstract. The article presents the material, which briefly display the town-planning aspect of Ukrainian national romanticism at the end 19th - the beginning of 20th century. The main variants of the location of objects in the construction of settlements are considered and the town-planning characteristics of the manifestations of signs of Ukrainian national romanticism are determined.

Key words: Ukrainian national romanticism, development of settlements, town-planning aspect.

Резюме. Розгляд спадщини українського національного романтизму дозволив визначити:

- основні варіанти розташування об'єктів у середовищі населених пунктів (вільна від забудови ділянка, кутове розміщення, рядова міська забудова);
- специфіку типів композиції об'єктів українського національного романтизму у взаємозв'язку з містобудівним розташуванням;
- містобудівні характеристики проявів ознак українського національного романтизму.

Постановка проблеми. Проблема збереження історично сформованого архітектурного середовища населених пунктів визначає важливість вивчення процесів і явищ, що відбувалися на рубежі XIX–XX століть в архітектурній практиці України в різних аспектах, зокрема й містобудівному.

Ціль роботи. Визначити містобудівні характеристики проявів ознак українського національного романтизму.

Задачі роботи: 1) розглянути варіанти розташування об'єктів у середовищі населених пунктів;

2) дослідити вплив розташування об'єкту українського національного романтизму на композицію фасаду.

Самобутнє явище українського національного романтизму (відповідно до загальноєвропейської термінології), більш відоме в українських наукових джерелах під назвою «український архітектурний модерн» (авторський термін В. В. Чепелика), рекомендується розглядати на різних рівнях – від містобудівного укрупненого до об'єктного та до рівня окремого елемента й деталі. Це необхідно для того, щоб довести, чи був український національний романтизм містоутворюючим стилем, чи в умовах України це все ж таки більше об'єктний стиль.

Відомими практиками та теоретиками українського національного романтизму були: П. Ф. Альошин, Д. М. Дяченко, К. М. Жуков, В. Г. Кричевський, І. І. Левинський, Г. Лукомський, О. О. Лушпинський, О. Г. Сластїон, С. П. Тимошенко та інші [1]. Їхні роботи відобразили боротьбу різних поглядів на розвиток стилю. Визначний вклад у дослідження архітектури України кінця XIX – початку XX століття зробили вітчизняні науковці: В. І. Тимофієнко, В. В. Чепелик [6], В. Є. Ясієвич [7]. Серед останніх сучасних досліджень архітектурної науки, що розглядають самобутню українську архітектуру кінця XIX – початку XX століття, слід відзначити праці: Б. І. Божинського [1], Д. М. Вітченка [2, 3], Ю. В. Івашко [4] та ін.

В процесі дослідження проаналізовано прояви ознак українського національного романтизму на різних рівнях: місто, житловий район, вулиця, житловий комплекс, окрема будівля, фасад будівлі, елементи фасаду будівлі. На відміну від давньоримської архітектури й архітектури доби класицизму-ампіру кінця XVIII – першої половини XIX століття український національний романтизм не був містоутворюючим стилем, як, до речі, європейський модерн на теренах України, який проявився насамперед як фасадний стиль у прибутковому будівництві, на що наголосила в своїй дисертації Ю. В. Івашко [4].

Кількість об'єктів українського національного романтизму значно менша, ніж декоративного, раціоналістичного та класицизованого модерну на теренах України, причому на відміну від інших різновидів модерну на теренах України, прояв народностильових ознак відбувався як на рівні об'ємно-просторової композиції, розпланування, так і на рівні фасаду та його складових елементів. Ще одна помітна різниця між об'єктами українського національного романтизму та іншими різновидами модерну в Україні в структурі міської забудови полягала в тому, що інтернаціональні різновиди модерну в основному проявились в прибутковому житловому будівництві [1, 4, 6].

Розглянуто кілька варіантів розташування об'єктів у середовищі населених пунктів:

1) на вільному від забудови місці. Наприклад, Георгіївська каплиця за адресою вул. Зінківська, 16 в м. Полтава (арх. І. А. Кальбус, 1911 р.) раніше розташовувалась за

міською межею, тепер знаходиться в структурі житлової забудови. Іншими відомими прикладами такого варіанту розташування є будівля Полтавського губерньського земства (нині Полтавський краєзнавчий музей) за адресою пл. Конституції, 2 в м. Полтава (арх.

В. Г. Кричевський, 1903–1908 рр.), будівля електростанції (нині спортивна школа) в м. Ніжин (арх. М. О. Даміловський, 1914–1916 рр.) та будівля колишнього міського училища (нині комплексна дитячо-юнацька спортивна школа № 9) за адресою вул. Чугуївська, 35 в м. Харків (арх. С. П. Тимошенко, 1913–1916 рр.). Таке рішення забезпечує огляд із великої відстані й особливе враження від будівлі;

2) кутове розташування ділянки. Наприклад, будівля страхового товариства «Дністер» за адресою вул. Руська, 20 у м. Львів (арх. І. Левинський, Т. Обмінський, О. Лушпинський, 1904–1906 рр.), будівля Художнього училища за адресою вул. Мистецтв, 8 у м. Харків (арх. К. М. Жуков, 1913 р.), будівля міського училища ім. С. Ф. Грушевського за адресою вул. Кирилівська, 164 у м. Київ (арх. В. Г. Кричевський, 1910–1911 рр.). Таке рішення забезпечує огляд, як мінімум, двох фасадів та дає можливість будівлі стати акцентом чи домінантою в забудові вулиці;

3) в рядовій забудові. Наприклад, житловий будинок за адресою вул. Паньківська, 8 (арх. М. О. Шехонін, 1909–1914 рр.) та школа за адресою провул. А. Горської, 3 у м. Київ (арх. В. Г. Коробцов, 1910–1912 рр.); житлові будинки за адресою вул. Плеханівська, 29 (арх. С. П. Тимошенко, 1914 р.) та вул. Сумська, 82-а (арх. О. М. Гінзбург, 1908 р.) у м. Харків.

Необхідно відзначити те, що специфіка будівництва не в умовах сільського вільного простору, а щільної периметральної капіталістичної забудови, зумовила специфіку типів композиції об'єктів українського національного романтизму. Хоча спадкоємними з народною церковною архітектурою є об'єкти з об'ємною композицією, однак в умовах міської забудови поширились фронтальні симетричні, дисиметричні й асиметричні композиції головних фасадів із незначними виступами чи відступами фасадної площини, втіленням народностильової стилістики лише на головному фасаді без її продовження на бічні чи дворові фасади. Проте іноді трапляється й продовження на дворові фасади, однак зазвичай це стриманий символічний декор, наприклад, у житлових будинках за адресою вул. Плеханівська, 29 в м. Харків та вул. Саксаганського, 101 в м. Київ.

Простежено, що в поодиноких випадках навіть у фронтальних композиціях зодчі намагалися досягти ефекту об'ємності завдяки застосуванню чотирихилих вальмових дахів. Глибинно-просторова композиція застосовувалась в українському національному романтизмі в одиничних випадках (приклад – житловий будинок за адресою вул. Алчевських, 6 в м. Харків (арх. В. А. Естрович, 1928 р.)).

Отже, об'єкти українського національного романтизму в великих промислових містах (Київ, Харків) були зв'язані жорсткою міською забудовою, в історичному Львові на їхнє розташування впливала вузькопарцелова середньовічна забудова. Натомість такі будівлі в м. Полтава чи в сільських населених пунктах не знаходились в системі жорсткої забудови та ставали всефасадними. Вдалим прикладом всефасадності об'єктів українського архітектурного модерну в умовах вільного незабудованого простору слугують школи Лохвицького земства та сільські кредитно-кооперативні будівлі Полтавщини.

Водночас розташування прибуткових будинків у стилі українського національного романтизму в системі жорсткої квартальної забудови зумовлює прояви його лише на одному головному фасаді, а можливість сприйняття головного фасаду без спотворень визначається шириною вулиці. Зазначено, що більш вигідним було розташування народностильових будівель на розі: крім згаданих будівель слід відмітити житловий будинок за адресою вул. Іванівська, 22 (арх. С. П. Тимошенко, 1915 р.), будинок за адресою пл. Павлівська, 18 (арх. Б. М. Корнієнко, 1911–1912 рр.) в м. Харків та будинок Хреннікова за адресою вул. Короленко, 2 в м. Дніпро (арх. П. П. Фетисов, 1910–1913 рр.).

Таким чином, прояви ознак українського національного романтизму в розплануванні ділянок могли бути лише поза межами жорсткої квартальної забудови, як правило, значно більше на розпланування такої ділянки впливали тогочасні правила забудови, тобто у дворі могли з'являтися флігелі, а сам двір перетворювався на “колодязь” з недостатньою інсоляцією.

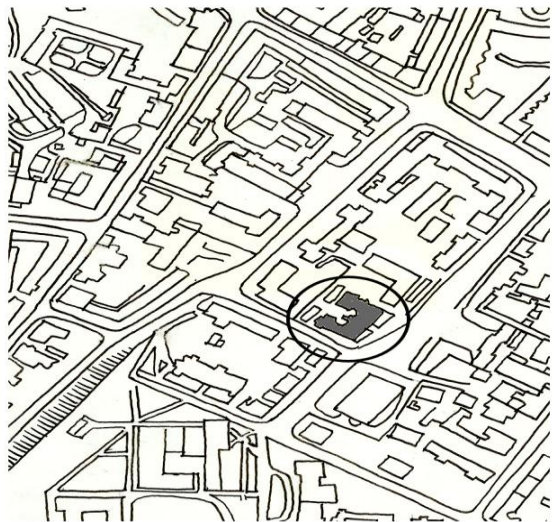
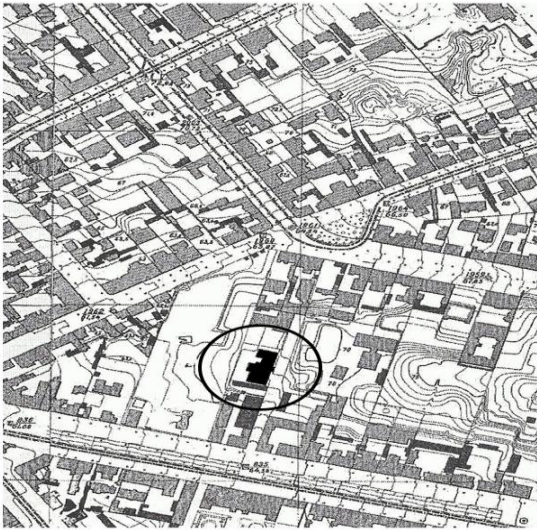
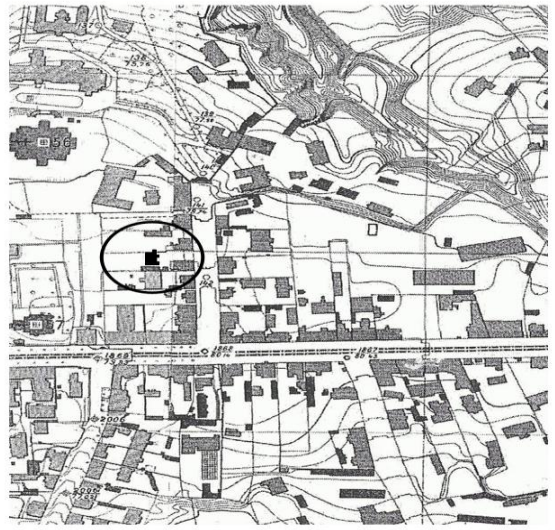
Львів	Харків
	
<p>Будинок кооперативного банку “Дністер” вул. Руська, 20 (1904-1906 рр.)</p>	<p>Художнє училище вул. Мистецтв, 8 (1911-1913 рр.)</p>
Київ	Київ
	
<p>Будівля школи пров. А.Горської, 3 (1910-1912 рр.) (Топозйомка 1924 р.)</p>	<p>Будинок І.І.Щітківського на вул. Полтавській, 4а (1907-1908 рр.) (Топозйомка 1924 р.)</p>

Рис. 1. Містобудівне розташування об'єктів українського національного романтизму

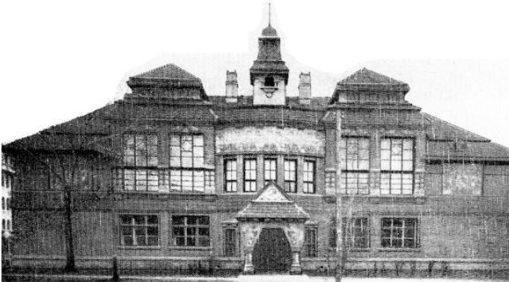
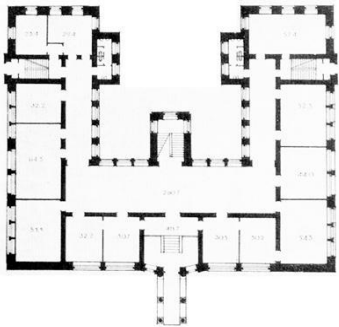
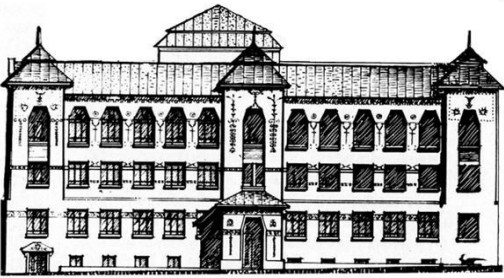
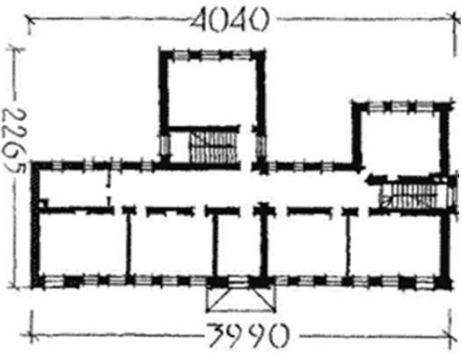
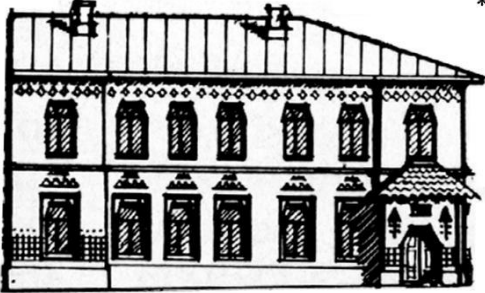
№ п/п	Фасад	План
1	 <p data-bbox="300 658 762 734">Будівля кооперативного банку "Дністер" вул. Руська, 20 в м. Львів (арх. І.І. Левинський, О.О. Лушпинський, Т.Обмінський) (1904-1906 рр.)</p>	
2	 <p data-bbox="379 1055 687 1131">Будівля Художнього училища вул. Мистецтв, 8 в м. Харків (арх. К.М. Жуков) (1911-1913 рр.)</p>	
3	 <p data-bbox="373 1496 703 1572">Будівля школи пров. А.Горської, 3 в м. Київ (арх. В.Г. Коробцов) (1910-1912 рр.)</p>	
4	 <p data-bbox="357 1933 719 2009">Будинок І.І. Щітківського вул. Полтавська, 4а в м. Київ (арх. В.Г. Кричевський) (1907-1908 рр.)</p>	<p data-bbox="890 1809 1353 1917">* Реконструкція фасадів В.В.Чепелика. Автор креслень В.В.Чепелик ** Реконструкція плану по обмірам В.В.Чепелика. Автор креслень В.В.Чепелик</p>

Рис. 2. Приклади об'ємно-планувальних рішень об'єктів українського національного романтизму

Висновки. В результаті дослідження сформовано наступні містобудівні характеристики проявів ознак українського національного романтизму:

- 1) подібно до модерну в Україні в цілому, в основному це об'єктний, а не містоутворюючий стиль;
- 2) будівлі українського національного романтизму формували фасад вулиці, були акцентами та домінантами забудови;
- 3) на формування фасаду вулиці більше впливали будівлі з кутовим розташуванням, оскільки тоді народностильові ознаки мали місце на обох головних фасадах;
- 4) в умовах жорсткої квартальної забудови прояви народностильових ознак обмежувались частіше головним фасадом і на розпланування ділянки впливали не стильові ознаки, а жорсткі містобудівні вимоги, натомість в умовах вільної забудови сіл та менших міст з'являлась можливість організації вільного простору перед будівлею та з боків. В таких умовах будівлі з чітко вираженим головним фасадом перетворювались на всефасадні (що наочно демонструють школи Лохвицького земства та сільські кредитно-кооперативні будівлі Полтавщини).

Український національний романтизм має прояви передусім на об'єктному рівні, тому його основні дослідження рекомендується проводити в площині об'ємно-просторової композиції та формотворення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Божинський, Б. І. Український національно-романтичний напрям модерну в архітектурі Харкова [Текст] : дис. канд. архітектури: 18.00.01/ Б. І. Божинський; Харківський державний технічний університет будівництва та архітектури. – Х., 2007. – 198 арк.
2. Вітченко, Д. М. Український традиційний контекст в архітектурному доробку С. П. Тимошенка харківського періоду творчості [Текст] / Д. М. Вітченко// Сучасні проблеми архітектури та містобудування: наук.-техн. збірник. – К., 2017. – Вип. 47. – С. 30–42.
3. Вітченко, Д. М. Український традиційний контекст в архітектурному доробку Є. Н. Сердюка харківського періоду творчості [Текст] / Д. М. Вітченко// Архітектурний вісник КНУБА: наук.-вироб. збірник. – К., 2017. – Вип. 11–12. – С. 29–40.
4. Івашко, Ю. В. Основи стилеутворення модерну в архітектурі України (кінець ХІХ – початок ХХ століття) [Текст] : автореф. дис. д-ра архіт.: 18.00.01/ Ю. В. Івашко; Київський національний університет будівництва і архітектури. – К., 2013. – 44 с.
5. Історія української архітектури [Текст] / Ю. С. Асєєв, В. В. Вечерський, О. М. Годованюк [та ін.]; за ред. В. І. Тимофієнка. – К.: Техніка, 2003. – 472 с.
6. Чепелик, В. В. Український архітектурний модерн [Текст] / В. В. Чепелик; Упорядник З. В. Мойсеєнко-Чепелик. – К.: КНУБА, 2000. – 378 с.
7. Ясєевич, В. Е. Архитектура Украины на рубеже ХХ–ХХ веков [Текст] / В. Е. Ясєевич. – К.: Будівельник, 1988. – 184 с.